

Владимир Полуда

**ПРЕДПОСЫЛКИ ПРИВЛЕЧЕНИЯ СОВЕТСКИХ ВОЕННОПЛЕННЫХ
К СЛУЖБЕ В ВООРУЖЕННЫХ ФОРМИРОВАНИЯХ ГЕРМАНИИ
В ОККУПИРОВАННОЙ УКРАИНЕ (1941–1944 ГГ.)**

Содержание статьи посвящено предпосылкам привлечения военнопленных в Рейхскомиссариате «Украина» и в зоне военной оккупации к службе в вооруженных формированиях под немецким командованием. Рассматриваются основные положения нацистского понимания военного плена во время боевых действий на Восточном фронте. Особое внимание обращается на обстоятельства нахождения бывших советских солдат и офицеров в немецких лагерях военнопленных. Анализируются политические и военные факторы, которые способствовали процессу вербовки военнопленных к участию в советско-немецкой войне на стороне вермахта.

Ключевые слова: Вторая мировая война, военнопленные, лагеря военнопленных, вспомогательные подразделения вермахта, Рейхскомиссариат «Украина».

Volodymyr Poluda

**PRECONDITIONS OF THE SOVIET PRISONERS' OF WAR RECRUITMENT TO THE
SERVICE IN THE GERMAN MILITARY UNITS IN OCCUPIED UKRAINE (1941–1944)**

The content of the article deals with the preconditions of the Soviet prisoners' of war recruitment to the military units under German command in Reichskommissariat «Ukraine» and in the zone of military occupation. Main elements of the Nazi military captivity interpretation during the war actions in the Eastern front have been examined. The special attention is paid on the life conditions of the former Soviet soldiers and officers in German POW camps. Military and political factors which were assisting to prisoners' of war recruitment process for the participating in Soviet and German war on the side of the Wehrmacht.

Key words: the Second World War, prisoners of war, POW camps, Wehrmacht auxiliary units, Reichskommissariat «Ukraine».

УДК 930.1:94(477.54) «1941/1945»

Юрій Скрипниченко

**ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ У НАЦИСТСЬКІЙ НІМЕЧЧИНІ
У СПОГАДАХ ХАРКІВСЬКИХ ОСТАРБАЙТЕРІВ**

У дослідженні розглядається необхідність вивчення долі харківських остарбайтерів через їх спогади. Описуються, на основі праць вітчизняних і зарубіжних істориків, архівних матеріалів характерні особливості повсякденного життя примусових робітників із Харківщини на території мілітаристської Німеччини. Стаття дозволяє зрозуміти причини, які змушували звільнених остарбайтерів не повертатися на батьківщину. Проаналізувавши головні аспекти даної тематики, автором запропоновані перспективи подальших досліджень цієї проблематики. В результаті проведеного дослідження встановлено, що пам'ять про жертви депортації цивільного населення Харківщини на різних роботах Третього рейху у роки Другої світової війни буде залишатися важливою складовою частиною в історичній свідомості українського народу.

Ключові слова: Друга світова війна, спогади, доля, остарбайтери, нацистська Німеччина.

В українській історичній науці на сьогоднішній день зростає значний інтерес до тих напрямків, які користуються у науковому співтоваристві репутацією передових і новаторських. Без сумніву, серед них і дослідження долі остарбайтерів через їх спогади про повсякденне життя у нацистській Німеччині. Цій тематичі присвячено значна кількість праць зарубіжних [1–6] і вітчизняних дослідників [7–18]. Однак, В. Донін у статті «Дзвони пам'яті» підкреслював те, що: «... тема, пов'язана з трагедією людей, які пережили страхіття фашистської окупації, упродовж тривалого часу мало привертала увагу харківських вчених-істориків. Чим не цим пояснюється той факт, що серйозних досліджень на згадану тему в нас і досі обмаль?» [19, с. 45]. Саме ця причина спонукала до поглибленого опрацювання даної тематики.

Актуальність даного дослідження зумовлена станом вивчення даної тематики і обумовлена тим, що проблема долі примусових робітників із Харківщини на різних роботах Третього рейху у роки Другої світової війни знаходиться насамперед в просторі відновлення історичної пам'яті.

Мета даного дослідження полягає у зверненні, крізь призму історичної пам'яті до долі остарбайтерів, колишніх примусових робітників з Харківщини.

Друга світова війна, яка закінчилася більше 70 років тому відходить усе далі від нас. Серед учасників тих трагічних сторінок історії і люди, яких нацисти примусово відправляли на різноманітні роботи до Третього Рейху. Повсякденне життя «східних робітників» було одноманітним і однотипним: щоденна, виснажлива праця на промислових і сільськогосподарських об'єктах з 6-ої години ранку і до 17-ої, чи 18-ої години вечора. Анастасія Савеліївна Б., колишня остарбайтерка із Харкова, згадуючи ті часи підкреслювала те, що: «...ми працювали по 12 годин на заводі» [20, с.159]. Упродовж робочого часу остарбайтерам не можна було не тільки відпочити, але і навіть розмовляти. Вони повинні були тільки працювати і ще раз працювати. Із спогадів Шовкопляс Параски Михайлівної: «Коли робили ми на пана, то пан цілий день стоїть коло нас з палкою і підганяє щоб швидше працювали і не розмовляли, а коли хто заговорить то пан підходив і бив» [21, арк.7зв]. За відмову виконувати ту чи іншу важку чи принизливу роботу, до остарбайтерів застосовували не тільки тілесні покарання, штрафні санкції, але й тюремне ув'язнення. Колишня остарбайтерка М. Кантемир із Харківщини пригадувала: «Кожний раз за всяку відмову виконувати яку небудь принизливу роботу (на ногах почистити сандалі, а також в присутності жінки «господаря» помити нічні горщики) мене відводили до гестапо, де били гумовими палками і примушували знову виконувати ту же саму роботу» [21, арк. 3].

Окрім важких умов праці, в незадовільному стані було харчування «східних робітників». Про свій щоденний продуктивний раціон у німецькій неволі пригадує Медика Федір Миронович: «Годували нас морквою та бруквою, хліба більше як 200 грам не давали» [22, арк. 26]. Оскільки з таким харчуванням, не тільки важко було працювати але і навіть жити, то остарбайтери здійснювали крадіжки. Тараненко Катерини Олександрівни із Барвінківського району, що на Харківщині, пригадувала: «За цим пайком було дуже важко вижити. В ночі часто приходилось перелазити через забор з колючою проволкою і йти красти до господаря картошку або капусту. Ловили, дуже били, по цілому тижню закривали у підвалі, не давали їсти» [23, арк. 3].

Поганими були побутові умови проживання. У більшості випадків остарбайтери спали на одно – чи двох поверхових ліжках з матрацами й подушкою набитими соломкою чи тирсою. Вкривалися однією чи двома ковдрами. Крім ліжка, в приміщенні ще знаходилися: стіл, декілька стільців, шафи для одягу. Про такі умови проживання в бараках згадувала Зінаїда Іванівна Башлай: «Бараки були двохповерхові: зверху спальні приміщення з двох поверховими нарами, а внизу – умивальники і туалети. Води весь час було достатньо, чистота дотримувалася кругом. Матраци були жорсткі, покриті бавовняною тканиною в дрібну синьо – білу клітину. Із такої же матерії наші дівчата носили спідниці в складочку» [20, с. 230].

Остарбайтери за зовнішнім виглядом більше нагадували примар ніж людей. Про свій повсякденний одяг в німецькій неволі пригадувала Пономаренко Марфа Миколаївна із Харківщини: «Робила боса і роздягнена. Що брала з дому все порвала. Купувати ніде було, а господар не купував нічого. Каже, я ж тобі платтю гроші а одяг не потребує з мене. По поведи одягу було дуже мені трудно» [24, арк. 10 зв.].

Один раз у тиждень (переважно у неділю), німецькі господарі надавали остарбайтерам вихідний день (декілька годин – вільного часу). В деяких випадках – раз у місяць. Із письмової роботи «Що я пережила під час війни», учениці середньої школи смт. Краснокутська, що на Харківщині М. Гапуси: «З якою радістю чекали вихідного дня, який був один раз у місяць» [25, с.139]. У вихідний день остарбайтерам, які за тиждень не порушували дисципліну і порядок, німці видавали перепустки для відвідування міста чи селища. Решта східних робітників залишалася у таборі. Під час прогулянки (декілька годин), остарбайтерам заборонялося відвідувати культурні, церковні, розважальні і заклади суспільного харчування. Із спогадів Тараненко Катерини Олександрівни: «Ходити по місту по тротуарах, заходити в магазин, їздити у трамваях заборонялось» [23, арк. 3].

Важкі виробничі, побутові умови праці і відпочинку негативно впливали на здоров'я підневільних робітників Третього рейху. Л. Ніколаєв, професор, доктор медичних наук пригадував: «Оглянувши всіх робітників табору, я дійшов висновку, що більша половина їх була людьми тяжко хворими, кому фізична робота протипоказана. Більшість мала «бряклу хворобу», тобто голодний набряк з явищами серцевої кволості. Були люди з активною формою туберкульозу, з двох сторонніми паховими грижами, з запаленням нирок, з уразкою шлунків і т. ін.» [26, с. 59].

Однак, перебуваючи у фашистській неволі, остарбайтери продовжували залишатися бути людьми. Федір Крушинський у статті «Я бачив Німеччину!», підкреслював те, що «В кімнатах, де вони жили (остарбайтери – С. Ю.), по 20–30, панувала така чистота, затишок і лад, що ввійшовши, людина дивувалася і тішилася. Кожне ліжко, кожний куток – прибраний, у квітчаній паперовими фіранками, своєї роботи, власними рушниками, різними образками, тощо. Підлога аж ясніла

свіжістю й чистотою. Столи й лавки при столах так дбайливо мито й чищено, що вони ближчали, наче ликеровані. Це й справді був зразок того, що можна назвати затишком і ладом, річ неймовірна, як узяти на увагу, що тут жило шістсот жінок різного виховання, нахилів і темпераменту» [27]. Під страхом бути покараними а то і втратити життя, оstarбайтери – харків'яни надавали всіляку допомогу військовополоненим. Із спогадів Шевченко Віри Тимофіївної: «Я брала продукти харчування і давала військовополоненим. Побила мене господарка на цей же день, так, що і зараз є в пам'яті. Але я все ж не покаялася продовжувала з цим військовополоненим, ось вона іще так дала, що два зуба вилетіло» [24, арк. 24].

Примусові робітники Третього рейху не тільки виживали в таких умовах, вони ще знаходили в собі сили вірити у звільнення, у повернення. Із спогадів Сороки Ганни Яковлівної з Харківської області: «Кожен день я чекала звільнення від фашистського монстра, нашою переможною Червоною Армією. День звільнення було святом, день 2-го квітня» [28, арк.56].

Але батьківщина не досить раділа поверненню таких громадян додому. На рідній землі, зустрічали їх із підозрою і острахом, ставили спочатку на таких людях болісне, несправедливе тавро: «фашистський наймит», згодом «ненадійні», тобто люди другого сорту. Із спогадів Зінаїди Іванівної Башлай, опублікованих у збірнику «Невигадане. Усні історії оstarбайтерів»: «Примусова праця у Німеччині відобразилася на всій нашій подальшій долі. Усе наше подальше життя на батьківщині ми носили тавро, яке було наслідком цієї примусової праці» [20, с. 231]. Тому й не дивно що найголовнішою причиною через яку певна частина звільнених оstarбайтерів – харків'ян не повернулася додому із нацистської Німеччини був острах. На основі «Відомості (вільна) про радянських громадян, вигнаних у німецьке рабство і не повернувшись на батьківщину по м. Харкову станом на 1.06.1949 р.» [29, арк. 103], подаємо інформацію у таблиці 1.

Таблиця 1

Усього по м. Харкову	328
Дзержинський район	88
Кагановичський	10
Червонозаводський	9
Червоно-Баварський	41
Комінтернівський	3
Ленінський	37
Жовтневий	82
Орджонікідзевський	6
Сталінський	52

Аналіз даних таблиці свідчить про те, що станом на 1 червня 1949 р. із Німеччини до Харкова не повернулось 328 осіб. Найбільша кількість осіб не повернулася до Дзержинського району, найменша – до Орджонікідзевського. Певна частина із 328 оstarбайтерів загинула у результаті фізичного перевантаження, голоду, холоду. Проте, були особи, які після звільнення вирішили краще залишитися на чужині, ніж потрапити під тавро «зрадника батьківщини».

Втім, незважаючи на певне побоювання, більшість оstarбайтерів після звільнення все ж таки поверталася додому. Дані про кількість примусово вивезених громадян до нацистської Німеччини, які повернулися на батьківщину отримуємо з «Відомості про кількість харків'ян, які насильно були вивезені фашистськими загарбниками у період тимчасової гітлерівської окупації на 1. 07. 1945 р., в тому числі і по Харківській області» [30, арк.293]. Інформацію подано у таблиці 2

Таблиця 2

№ п/п	Найменування районів	Усього	В том числі		Із загальної кількості повернених				
			чол.	жінок	У працездатном у віці 16–54 років		Дітей обох статей молодших 16 років	На них втратив ших батьків	осіб обох статей 55 років і старші
					чол.	жінок			
1.	м. Харків	2290	407	1883	379	1810	4	-	97
2.	Балакліївський	259	13	246	13	246	-	-	-
3.	Барвінківський	134	19	115	12	101	7	2	14
4.	Великобурлуцький	25	12	13	12	13	-	-	-
5.	Богодухівський	757	115	642	113	627	15	-	2

6.	Борівський	-	-	-	-	-	-	-	-
7.	Близнюківський	340	29	311	29	311	-	-	-
8.	Вільховатський	-	-	-	-	-	-	-	-
9.	Вовчанський	125	5	120	5	120	-	-	-
10.	Двурічанський	20	12	8	10	7	3	-	-
11.	Валківський	510	74	436	67	432	4	4	7
12.	Дергачівський	722	118	604	118	604	-	-	-
13.	Зміївський	696	140	556	138	550	8	8	-
14.	Золочівський	310	33	277	31	273	6	-	-
15.	Зачепилівський	65	12	53	-	49	16	-	-
16.	Ізюмський	64	14	50	7	43	14	-	-
17.	Куп'янський	5	3	2	3	2	-	-	-
18.	Краснокутський	396	59	337	54	330	5	-	7
19.	Кегічівський	129	27	102	18	89	20	-	2
20.	Красноградський	323	57	266	46	251	20	-	6
21.	Коломацький	216	39	177	37	177	-	-	2
22.	Лозівський	315	30	285	30	281	4	1	-
23.	Липецький	220	25	195	25	190	-	-	5
24.	Новодолазький	632	118	514	111	510	4	-	7
25.	Олексіївський	457	110	347	38	299	96	4	24
26.	Печенізький	58	10	48	10	45	3	-	-
27.	Петрівський	130	17	113	9	95	23	-	3
28.	Савінський	50	-	50	-	50	-	-	-
29.	Старосалтівський	85	19	66	19	64	2	-	-
30.	Сахновщанський	246	50	196	28	155	53	-	10
31.	Старовіровський	114	15	99	8	87	15	-	4
32.	Харківський	543	144	399	139	390	0	3	5
33.	Чугуївський	442	62	380	162	380	-	-	-
34.	Шевченківський	16	1	15	1	15	-	-	-
35.	м. Ізюм	270	29	241	28	230	11	-	1
Разом		10964	1818	9146	1600	8826	342	22	196

Згідно з даними таблиці, загальна кількість примусово вивезеного нацистами цивільного населення Харківщини до Німеччини, яке після звільнення повернулося до додому на 1 липня 1945 р. становила 10964 осіб. Із них: чоловіки – 1818, жінки – 9146. Оскільки, відомості про депортованих із Близнюківського і Вільховатського районів, станом на 1 липня 1945 р. не були враховані, то можна говорити про те, що кількість оstarбайтерів, яке повернулося додому була більшою. Аналіз дає можливість констатувати той факт, що із загальної кількості повернених: у працездатному віці від 16 до 54 років – 10426 осіб (чоловіки – 1600, жінки – 8826); дітей до 16 років – 342; осіб старші 55 років – 196 осіб. Найбільша кількість осіб повернулася до м. Харкова – 2290, найменша – до Куп'янського району – 5 осіб.

Колишнім примусовим робітникам, які все ж повернулися з нацистської Німеччини, і вдома постійно не всміхалася доля. Їх постійно викликали на допити, їм заборонялося проживати у містах. Їх небажано було брати на роботу. Звинувативши у зраді, їх відправляли до радянських концтаборів і в'язниць. Для таких людей, єдиним способом вижити і не накликати на себе біду було терпіння і мовчання. Самотні, морально травмовані колишні оstarбайтери терпіли і мовчали. Не тільки чужим а і навіть своїм близьким людям, вони не розповідали про пережите і побачене. Зінаїда Іванівна Башлай, у своїх спогадах підкреслювала те, що: «Багато бажали приховати факт перебування у Німеччині(де які – успішно). Ми ні коли ні з ким не ділилися спогадами про Німеччину, але ні коли і не забували причинену подвійну образу» [20, с. 231]. Однак спогади про пережите постійно турбували колишніх оstarбайтерів. В душі таких людей оселилися острах і образа за підозру і звинувачення у несправедливості.

Отже, долі колишніх оstarбайтерів – це жива історія, яку необхідно дослідникам донести до людей. Сьогодні неможна допустити, щоб зникла пам'ять про десятки тисяч наших земляків, які були нацистами холоднокривно примусово вивезені до Німеччини. Звернення дослідників до даної тематики сприяє не тільки усвідомленню українців у своїй своєрідній самобутній історії, але й консолідує суспільство навколо моральних, соціальних, духовних чинників. Через демократичні процеси, саме вони: стимулюють оздоровлення суспільства, формулюють духовну культуру українського народу навколо національної ідеї.

Даючи загальну характеристику спогадам колишніх оstarбайтерів – харків'ян про роки їх примусового перебування у нацистській Німеччині, і перевіряючи їх з іншими науковими, історичними джерелами, можна стверджувати, що практично усі вони описують суб'єктивний досвід перебування у німецькій неволі у роки Другої світової війни. Це найважливіше джерело інформації по реконструкції умов праці, побуту, взаємовідношенню оstarбайтерів з різними категоріями населення.

Серед колишніх примусових робітників Харківщини значну частину становили жінки, які на своїх плечах винесли усі тяготи підневільної праці. Примусове перебування цивільного населення Харківщини у фашистській Німеччині стало досить страшним випробуванням для них. Усі спогади оstarбайтерів досить емоційні, оскільки вони пов'язані з пережитими почуттями страху, горя чи навпаки радості. У ті страшні часи, досить багато харків'ян – оstarбайтерів були дітьми чи підлітками, яким примусове перебування у фашистській неволі нанесло їм суттєві фізичні і психологічні травми на все їхнє подальше життя.

Найголовнішою причиною, яка допомагала оstarбайтерам вижити у нелюдських умов нацистської Німеччини були хороші, добрі взаємовідношення між самими примусовими робітниками, які незважаючи на те, що були вихідцями з різних країн працювали і жили як одна сім'я. Історикам-дослідникам спогади харків'ян, колишніх невольників Третього рейху можна використати як невичерпне джерело військово-історичної антропології при вивченні впливу війни на долі людей.

На основі розглянутого фактичного матеріалу, можна з упевненістю констатувати те, що у історичній науці проблема долі харківських оstarбайтерів в роки Другої світової війни є малодослідженою. Перспективне подальше дослідження даної теми можливе лише на основі широкого використання наукових праць вітчизняних і зарубіжних науковців, архівних матеріалів, спогадів оstarбайтерів. В першу чергу, науковцям слід більш ґрунтовно підійти до висвітлення даного проблеми, необхідно повністю відмовитися від радянських стереотипів і звернути увагу на те, що головним пріоритетом у вивченні цієї теми повинна залишатися людина.

Список використаних джерел

1. Нуссбаумер А. Примусові робітники в Пінггау: трудові відносини в період націонал-соціалізму, життєві історії. / А. Нуссбаумер. – Чернівці: Книги – XXI, 2015. – 192 с. 2. Мюллер Н. Вермахт и оккупация (1941–1944). / Н. Мюллер [пер.с нем. А.Артёмова, А. Долгорукова, И. Карабутенко, Ю.Чупрова, Г. Шевченко]. Под ред. А. Юденкова. – М., 1974. – 387с. 3. Дражевська Л., Соловей О. Харків у роки німецької окупації 1941–1943: Спогади / Л.Дражевська, О. Соловей. – Нью – Йорк: Б. в., 1985. – 30 с. 4. Чайковський Д. Хочу жити / Д. Чайковський. – Мюнхен., 1946. – 150 с. 5. Марунчак М. П. Українські політичні в'язні в нацистських концентраційних таборах / М. П. Марунчак. – Вінніпег – Канада: Світова ліга українських політичних в'язнів. 1996. – 364 с. 6. Айкель М. «Через брак людей...» Німецька політика набору робочої сили та примусової депортації робітників із окупованих областей України 1941–1944 рр. / М. Айкель // Український історичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 139–155. 7. Гальчак С. Д. «Східні робітники» з Поділля у Третьому рейху: депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам / С. Д. Гальчак. – Вінниця. 2003. – 344 с. 8. Пастушенко Т. Оstarбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942–53 рр.) / Т. Пастушенко. – К., 2009. – 282с. 9. Потильчак О. Трудові ресурси радянських військовополонених та оstarбайтерів з України у нацистській військовій економіці в роки Другої світової війни / О. Потильчак. – К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція, 1998. – 49с. 10. Рекотов П. В. Німецько-фашистський окупаційний режим в Україні 1941–1944 рр: дис. канд. іст. наук 07.00.01 / П. В. Рекотов. – Х., 1997. – 234 с. 11. Грінченко Г. Г. Між визволенням і визнанням: примусова праця в нацистській Німеччині в політичній пам'яті СРСР і ФРН часів холодної війни: Монографія / Г. Г. Грінченко. – Харків: НПМТ, 2010. – 336 с. 12. Куцай С. Г. Німеччина очима оstarбайтера.: Розповіді про пережите / С. Г. Куцай. – Луцьк: Надстир'я, 2003. – 164с. 13. Підлісний М. Н. Слідами 15-літнього оstarбайтера: спогади / М. Н. Підлісний. – Чернігів: Лозовий В. М. (вид). 2012. – 117 с. 14. Маленькі люди на великій війні: усні історії оstarбайтерів та в'язнів концтаборів з Полтавщини. ред. Ю. Волошин. Вид-во: Полтава: ПНПУ. 2011. – 533с. 15. Спогади – терни. Про моє життя німецьке. Спогади про перебування на примусових роботах у нацистській Німеччині / гол. ред. Г. Г. Грінченко; у поряд. І. Є. Реброва; Харк. нац. ун-т ім. В. І. Каразіна, Схід. ін-т. – Х.: Право, 2008. – 447с. 16. Житникова К. Оstarбайтери: Спогади, статті / К. Житникова. – Севастополь: СТ «Просвіта», 2002. – 43 с. 17. Хмельницький Д. М. Пережите та не забуте. Сторінки щоденника 1941–1947 рр. Мемуари / Д. М. Хмельницький; упорядкув. та комент.: Т. Нагайко І. Капась, М. Ярмоленко; голов. ред. Т. – Переяслав-Хмельницький; Видавництво ДПУ ім. Григорія Сковороди. 2010. – 263 с. 18. Холманская Л. Мы победили смерть / Л. Холманская. Воспоминания харьковчан – узников фашист. концлагерей // Вечерний Харьков. – 2007. – 17 апреля. 19. Книга скорботи України: Харківська обл. У 3 т. / Головна ред. кол.: І. О. Герасимов (голова) та ін.; Обласна ред. кол.: В. Г. Дулуб (керівник) та ін. – Харків: Обласна пошуково-видавнича наукова редакція Книги Пам'яті України, 2003. – Т.1. – С.45. 20. Невигадане. Усні історії оstarбайтерів / Авт.-упорядн. ред., вступ. ст. Г. Г. Грінченко. – Харків, 2004. – 236с. 21. Державний архів Харківської області (далі – Держархів Харківської обл.), ф. Р-3746. оп.1, спр.185, арк.7зв. 22. Держархів Харківської обл., ф. Р-3746, оп.1, спр.192. 23. Там само, ф. Р-3746, оп.1, спр.177.

24. Там само. ф. Р-3746, оп.1, спр.189. 25. Війна очима дітей. Збірник архівних документів. Ф.О.П Тарасенко. Ред. колегія: Л. М. Юдіна, Є. О. Куш, С. М. Куделко. – Х., 2013. – С.139. 26. Харьковщина в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941–1943гг). Сборник документов и материалов. Редактор Л. Н. Каминский. – Х. – Из-во «Прапор». – С.59. 27. Крушинський Ф. Я бачив Німеччину! / Ф. Крушинський // Свобода. Український щоденник. – № 115. – 1946. – 13 червня. 28. Держархів Харківської обл., ф. Р-3746, оп.1, спр.200, арк. 56. 29. Там само, ф. Р-3858, оп.3, спр.1294, арк. 103. 30. Там само, ф. Р-3858, оп. 4, спр. 30, арк. 293.

Юрій Скрипниченко

ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ В НАЦИСТСКОЙ ГЕРМАНИИ В ВОСПОМИНАНИЯХ ХАРЬКОВСКИХ ОСТАРБАЙТЕРОВ

В исследовании рассматривается необходимость изучения судьбы харьковских остарбайтеров сквозь их воспоминания. Описываются, на основе трудов отечественных и зарубежных историков, материалов Государственного архива Харьковской области, характерные особенности повседневной жизни подневольных работников на территории милитаристской Германии. Статья позволяет понять причины, которые вынуждали освобождённых остарбайтеров не возвращаться на родину. Проанализировавши главные аспекты данной тематики, автором предложены перспективы дальнейших исследований по этому вопросу. В результате проведённого исследования установлено то, что память о жертвах депортации гражданского населения Харьковщины на разных работах Третьего рейха в годы Второй мировой войны будет оставаться главной составляющей частью в историческом сознании украинского народа.

Ключевые слова: Вторая мировая война, воспоминания, судьба, остарбайтеры, нацистская Германия.

Yuriy Skripnicenko

DAILY LIFE IN NAZI GERMANY IN THE MEMOIRS OF KHARKIV NOT FOUND

In this study is considered the need to study the fate of the Kharkiv ostarbeiters were found through their memories. Described, based on the works of domestic and foreign historians, archival material is characterized by features of the everyday life of forced laborers from the area on the territory of militaristic Germany. The article allows you to understand the reasons that forced discharged ostarbeiters were found not to return to their homeland. Analyzing the main aspects of this theme, the author offered prospects for further research on this subject. As a result of the conducted research is installed, the memory of the victims of the deportation of the civilian population of the area in various works of the Third Reich during the second world war, will remain an important part of the historical consciousness of the Ukrainian people.

Key words: World War II, memories, fate, ostarbajteri, Nazi Germany.